

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sivunen, Ulla

Title: Saavutettavuutta kaikille? : viitottujen verkkotekstien laatu ja käytettävyys viittomakielten elinvoimaisuuden ja kielenoppimisen näkökulmasta

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Sivunen, U. (2022). Saavutettavuutta kaikille? : viitottujen verkkotekstien laatu ja käytettävyys viittomakielten elinvoimaisuuden ja kielenoppimisen näkökulmasta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 13(6). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-marraskuu-2022/saavutettavuutta-k kaikille-viitottujen-verkkotekstien-laatu-ja-kaytettavyys-viittomakielten-elinvoimaisuuden-ja-kielenoppimisen-nakokulmasta>

Saavutettavuutta kaikille? Viitottujen verkkotekstien laatu ja käytettävyys viittomakielten elinvoimaisuuden ja kielenoppimisen näkökulmasta

Viime aikoina on keskusteltu viittomakielisten ja viittomakielelle tulkattujen verkkotekstien laadusta. Viittomakieliset ovat kokeneet, että viitottujen verkkotekstien laatu vaihtelee paljon. Viitottuja verkkotekstejä käytetään monissa paikoissa kielenopetustyössä, kirjastoissa ja eri medioiden saavutettavuuden kehittämistyössä. Käsittelin maisterintutkielmassani (2021) viitottujen verkkotekstien laatua tekstien käytettävyyden ja kieliasiantuntijoiden näkökulmista. Millainen rooli on kuuroilla, äidinkielisillä kieliammattilaisilla, kääntäjillä ja tulkeilla pienissä viitotuissa vähemmistökielissä?

Julkaistu: 30. marraskuuta 2022 | Kirjoittanut: Ulla Sivunen

Johdanto

Digitaalinen murros ja viittomakielisen verkkoviestinnän kehittyminen asettavat sekä uusia mahdollisuuksia että kysymyksiä viittomakielisille verkkoteksteille. Netissä on kasvava määrä viittomakielisten yhteisöjen, sekä julkisten että yksityisten tahojen, tuottamia julkisia viittomakielisiä ja viittomakielelle tulkattuja tekstejä eli videoita. Nämä ovat monella tavalla tärkeitä kielen ja kulttuurin kannalta. Viitotut verkkotekstit toimivat niin kuurojen ja viittomakielisten tiedonsaannin kuin kielen oppimisen ja monilukutaidon väylinä äidinkieleltään viittomakielisille ja myös vieraskielisille. Vieraskieliset ovat Suomessa useimmiten kuulevia ja puhuttujen kielten käyttäjiä, mutta suomalaista viittomakieltä opiskelevat myös esimerkiksi kuurot maahanmuuttajat.

Digitaaliset viittomakieliset verkkotekstit ovat jo pitkään olleet osa opetusta suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen perusopetuksessa sekä opistotasoisten koulutuslinjojen ja korkea-asteen koulutuksissa. Viittomakieli äidinkielenä -opetuksessa on hyödynnetty esimerkiksi

viittomakielisen kirjaston verkkopohjaisia aineistoja.

Verkon viittomakielisten ja viittomakielelle tulkattujen tekstien laatu ja käytettävyys

Suomessa on tehty kaksi maisterintutkielmaa, jotka käsittelevät netin viittomakielisiä verkkotekstejä, esimerkiksi viittomakielisten verkkotekstien ymmärrettävyyden (Vivolin-Karén 2010) ja viittomakielisten sekä viittomakielelle tulkattujen verkkotekstien käytettävyyden (Sivunen 2021) näkökulmista. Lisäksi viittomakielen lautakunta on tehnyt oman suosituksensa "Laatua viittomakielelle kääntämiseen" (2015). Kuntien viittomakielisten ja viittomakielelle tulkattujen verkkotekstien käytettävyyttä käsitelleen tutkimukseni (Sivunen 2021) pohjalta voidaan todeta, että julkisten tahojen tuottamat viittomakieliset tekstit eivät aina ole tuotettu käyttäjäkeskeisellä tavalla, ja ne ovat saaneet paikoin erittäin kriittisiä arvioita äidinkielisiltä korkeakoulutetuilta kieliasantuntijoilta tekstien käytettävyyden näkökulmasta. Laadin asiantuntijoiden antamien arviointien perusteella kuntien tiedotusta varten viittomakielisten verkkotekstien käytettävyysohjeen, jossa otetaan huomioon myös kielenkäytön kulttuuriset piirteet. Tämä käytettävyysohje olisi periaatteessa sovellettavissa moneen muuhunkin tekstilajiin.

Käytettävyys Nielsenin (1994) lanseeraamana mallina sisältää käyttäjän suhteellisen kokemuksen käytön onnistumisesta. Nielsenin käytettävyyden klassisen mallin laatukomponentteja ovat opittavuus (learnability), tehokkuus (efficiency), muistettavuus (memorability), virheettömyys (errors) sekä miellyttävyys (satisfaction). Lisäksi kansainvälinen käytettävyyden ISO 9241-11 -standardi kuvaa käytettävyyttä vaikuttavuuden, tehokkuuden ja tyytyväisyyden osa-alueista. Käyttäjäkokeumuksella tarkoitetaan muun muassa käyttäjän tunteita, käsityksiä, mieltymyksiä, havaintoja ja viihtyvyyttä ennen käyttöä, käytön aikana ja käytön jälkeen. Nämä teoreettiset viitekehukset ovat sisällöltään osittain päällekkäiset. Näitä malleja on sovellettu myös suomenkielisiin viranomaisteksteihin (Suominen 2019). Mallien pohjalta myös viittomakielisiä verkkotekstejä voidaan tarkastella kokonaisvaltaisemmalla ja käyttäjäkeskeisellä tavalla.

Viittomakielisen verkkotekstin taso kieliopin, kulttuurin ja sisällön näkökulmasta riippuu vahvasti viittojasta eli siitä, onko hän äidinkielinen viittoja, kuuro vai kuuleva tulkki (Roslöf & Veitonen 2006). Lisäksi viittojan tai kääntäjän koulutustausta vaikuttaa verkkotekstin laatuun. Suuri merkitys on myös sillä, onko viitottu verkkoteksti tuotettu viittomakielelle tulkattuna tekstinä vai suoraan viittomakielisenä kokonaisuutena tai käännöksenä (ks. Sivunen 2021, 38–42). Viittomakieliset katsojat pitävät yleensä ottaen enemmän suoraan viittomakielelle tuotetuista teksteistä, jos se vain on tilannekonteksti huomioiden mahdollista (ks. Sivunen 2021, Stone 2009). Tutkimukseni tulosten mukaan vapaamuotoisempi ja informaali tyyli olisi verkkotekstien käyttäjien näkökulmasta miellyttävän ja käytettävän vaihtoehto. Viimeaikainen suomalaisen ja

muidenkin viittomakielten tutkimus on tuottanut uutta tietoa viitotun kielen piirteistä, jolloin viittomakielistä verkkoviestintää ja sen laatua voidaan tarkastella objektiivisesti ja laajemmin eri näkökulmista.

Viittomakieliset opetusmateriaalit

Opetuskäyttöön soveltuvia erityisesti äidinkielisille ja viittomakieltä omaksuville oppijoille tarkoitettuja viittomakielisiä materiaaleja eri aihepiireistä ja tekstilajeista on edelleen hyvin vähän saatavilla. Tämän totesi myös viittomakielten lautakunta Opetushallitukselle osoitetussa avoimessa kirjeessä ja kannanotossaan viime vuonna:

”Viittomakielten lautakunta onkin erittäin huolissaan viittomakielten opetuksen kokonaistilanteesta. Kun opetussuunnitelman mukaista oppimateriaalia ei ole, mikä on lasten tosiasiallinen mahdollisuus opiskella viittomakieltä [-]? Toteutuuko heidän oikeutensa kehittää omaa kieltään? Lasten mahdollisuudella omaksua ja oppia suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä on myös suora kytkös näiden kielten säilymiseen elinvoimaisina tulevaisuudessa. Jos viittomakielemme eivät nyt välity lapsille ja nuorille, he eivät aikuisina tule käyttämään niitä lastensa kanssa, kieliyhteisö pienenee, ja kuurojen ja huonokuuloisten lasten on tulevaisuudessa yhä vaikeampi tulla viittomakieliseksi.” (Viittomakielten lautakunta 2021.)

Lisäksi suomenruotsalaisella viittomakielellä tuotettua materiaalia on vielä huomattavasti vähemmän kuin suomalaisella viittomakielellä. Suomalaisen viittomakielen uhanalaisuus on UNESCO:ssa arvioinnissa, ja suomenruotsalainen viittomakieli on jo arvioitu vakavasti uhanalaiseksi (Kuurojen liitto 2019). Viittomakielen oppimistuloksia 7.–9.-vuosiluokilla kartoittanut selvitys (2016) esittää, että Opetushallitus perustaisi kansallisen oppimateriaalipankin opettajien käyttöön. Näin voitaisiin kehittää oppimateriaalituotantoa keskitetysti ja systemaattisesti. (Huhtanen, Puukko, Rainò, Sivunen & Vivolin-Karén 2016, 74.) Tarvittavan kehitystyön toimeenpano on kuitenkin ollut todella hidasta, koska konkreettisia toimenpiteitä on tehty toistaiseksi hyvin vähän.

Snoddonin (2022) mukaan digitaaliset ympäristöt ja media ovat tänä päivänä entistä tärkeämpiä viittomakielten oppimisessa, kun kuurot ja muut viittomakieltä käyttävät lapset käyvät enimmäkseen lähikoulua inklusiivisen koulutuspolitiikan mukaisesti.

Valokeilassa kielen representationaalinen puoli

Digitaalisessa viestinnässä yhdistyvät automaattisesti erilaiset multimodaalisen esittämisen tavat eli esimerkiksi kuvat, video, ääni ja tekstit, jotka yhdessä luovat sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä (Kress 2010). Verkkotekstin viestintämuodon ja viittojan valinta liittyy myös representaatioihin, koska kielen representationaalinen puoli tuottaa merkityksiä siitä, miten maailmaa ja eri asioita kuvataan. Representaatioissa on kyse myös vallasta: kuka kuvaa ketäkin, mitä asioita missäkin kontekstissa tehdään näkyväksi ja mitä ei. (Pietikäinen & Mäntynen 2019,

78–80.), Representaatioissa on kysymys ihmisten eri ominaisuuksien ja identiteettien esittämisestä ja näkyväksi tekemisestä. Representaatiot kuvaavat myös sitä, miten eri ihmisryhmät esitetään eri rooleissa ja mihin rooleihin heidät kutsutaan. Julkisen representaation merkitys on sitä suurempi, mitä heikommassa valta-asemassa tietty ryhmä on.

Stone (2009) kirjoittaa, että historiallisessa kontekstissa, jossa kuuroja on syrjitty ja marginalisoitu pitkään, viittomakielinen julkinen viestintä on myös kielipoliittista, yhteisöllistä ja kulttuurista viestintää. Kuurot kääntäjät ovat osa poliittista prosessia ja muutosta. Siinä missä viittomakielinen yhteisö itse valitsisi äidinkieleltään kuuroja kääntäjiä toimimaan mediassa, valitsevat kuulevien yhteisö ja instituutiot usein mieluummin kuulevia tulkkeja. (Stone 2009, 166.) Myös medially on oma vaikutuksensa siinä, miten erilaisia sosiaalisia ja etnisiä identiteettejä rakennetaan ja esitetään. Journalistiset toimintatavat suosivat usein omia, tunnettuja tiedotuspalveluita, organisoitua saatavuutta, helppoutta ja taloudellisuutta, ja tällöin vähemmistöjen edustajat jäävät herkemmin sivuun mediatyössä. (Pietikäinen 2002, 242–243.)

Viittomakielisten verkkotekstien ja verkkopalvelujen laatu vaihtelee huomattavasti. Viittomakieliset kieliassiantuntijat ovat esimerkiksi sosiaalisessa mediassa käytyjen keskustelujen perusteella olleet kriittisiä monien eri verkkotekstien ja mediasisältöjen laadusta. Koulutusten ja verkkopalvelujen suunnittelijoilla, päättäjillä ja rahoittajilla saattaa olla erilaiset käsitykset viittomakieleen liittyvästä kielen käytöstä, kielitaidoista ja kielenoppimisen mahdollisuuksista sekä eri reunaehdoista digitaalisissa ympäristöissä ja verkkoviestinnässä kuin kielivähemmistön äidinkielisillä edustajilla, ammattilaisilla, opettajilla ja tutkijoilla. Viittomakielisiltä kuuroilta on myös tullut palautetta, että viitottuja verkkotekstejä ei ole aina helppo ymmärtää tai miellyttävää katsoa. (Sivunen 2021, Vivolin-Karén 2010.) Kuntien verkkotekstejä käsitelleen maisterintutkimani (Sivunen 2021) haastateltavat kuvaavat tämän päivän viittomakielistä digitaalista tekstimaisemaa esimerkiksi seuraavanlaisesti:

"Nuoret ihmiset, tarkoitan juuri oppilaita, niin heille tällainen viitottu asiatyylinen teksti menee usein ihan yli ymmärryksen. He eivät siis ymmärrä sitä. Kun sitä ollaan katsottu, ja kysyn heiltä, mitä siinä sanottiin, niin oppilaat vastaavat: "En tiedä". [-] Yleensä kun on tiedotteita, niin pitäisikö [niiden] olla helpommin lähestyttäviä, mukavia katsoa ja helppoja ymmärtää, jokaiselle ymmärrettäviä. Jos kunnat tiedottavat tällaisella tyylillä, tulkattuna tai käännettynä, moni ei tajua niitä [verkkotekstejä], ne menevät heiltä ihan yli ymmärryksen. Se tarkoittaa, että on ihan turha tehdä tällaisia tiedotteita, koska ei ymmärretä, mitä siinä sanotaan." (Informantti 2, 2021)

"Käännöstä voi aina kehittää, mutta onko se kuntien vastuulla vai onko se meidän kouluttajien vastuulla? Kuka ottaa siitä vastuun? Pitäisi kouluttaa, ettei ihan ketä vaan voi laittaa siihen [kameran eteen]. Tämän arviointi ja kielitaidon ja käännöksen arviointi, tästä olisi hyvä keskustella yleisemmällä tasolla enemmän. Miten me kuurot ymmärrämme tämän asian sisällön?" (Informantti 3, 2021)

Tulkkaus viitotulle kielelle nähdään usein synonyymina saavutettavuudelle eli naiivisti ongelmattomana tapana lisätä tekstien ja palveluiden inklusiivisuutta, jolloin ei kuitenkaan huomata tulkkauksen sisältämiä rajoitteita ja ongelmakohtia. Saavutettavuus ei parannu yksinomaan tulkkauksen määrän ja viittomakielten tulkkien lisäämisellä, vaan kysymys on myös kielellisesti yhdenmukaisista (language-concordant) palveluista eli siitä, että palveluntarjoaja ja asiakkaat käyttävät samaa kieltä. (De Meulder & Hauland 2019.)

Kuurojen tulkkien ja kääntäjien roolista ja merkityksestä eri viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa on viime vuosina keskusteltu, ja niitä on tutkittu kielellisen laadun, kieli- ja roolimallin, kulttuuristen piirteiden ja laajemmin kielellisen saavutettavuuden näkökulmasta (esim. Adam ym. 2014). Tämä puoli tuli esille vahvasti maisterintutkielman aineistossani:

(1) *"Mutta kuitenkin ajattelen, että kääntäminen on tärkeää sillä tavalla, että vähemmistöryhmän edustaja, kuurot viittomakieliset, voisivat itse toimia kääntäjinä ja viittojina ja näin kertoa puhtaalla viittomakielellä kunnan asioista. Näin sen sijaan, että aina tilattaisiin kuuleva tulkkamaan. Paras olisi, että kuurot itse lukisivat tekstiä ja kääntäisivät sen viittomakielelle."* (Informantti1, 2021)

(2) *"Tässä [Kaupunki B:n verkkotekstissä] ei ollut arvostusta. Verrattuna Kaupunki A:n tekstiin, jossa oli natiivi viittoja, kuuro tai viittomakielinen, olkoon vaikka CODA, pääasia että on lapsuudesta asti ollut viittomakielinen. [Kaupunki B:n] viittoja oli kyllä hyvä, mutta toteutustapa oli kyseenalainen, kuten jo kommentoitte."* (Informantti3, 2021)

Viittomakielisen yhteisön ja äidinkieleltään viittomakielisten kieliammattilaisten tulisi olla vahvasti eturintamassa suunnittelemassa ja toteuttamassa viittomakielisiä verkkotekstejä ja -palveluita viittomakielisten kielen ja kulttuurin ehdoilla. Kestävällä digitaalisen kulttuurin kehitystyöllä voidaan luoda verkkoon enemmän laadukkaita kielimalleja ja kiinnostavia verkkotekstejä muun muassa viittomakielisten oppijoiden monilukutaidon kehittymisen tueksi.

Kansallinen lukutaitostrategia (2021, 6) nostaa esiin myös kotimaiset viittomakielet osana monikielisyyttä ja sen, että yhteiskunnan tulisi varmistaa viittojen mahdollisuudet kehittää tasa-arvoisesti monilukutaitoa omilla kielillään. Tuore valtioneuvoston selvitys (Katsui ym. 2021) puolestaan tuo esille tekstipohjaisten ohjelmien ja viittomakielisten mediapalvelujen puutteen tai vähyyden.

Digitaalisuus ja verkkoviestintä tarjoavat uusia kielenkäytön ja kielenoppimisen ulottuvuuksia viittomakielisille ja muille kielen käyttäjille, mutta samalla tähän kehitykseen liittyy myös kriittisiä kohtia ja haasteita. Näin ollen olisi tarpeen keskustella laajemmin pysyvien viittomakielisten verkkotekstien tuottamisesta ja viitottujen verkkotekstien laatuun liittyvistä ominaisuuksista käyttäjälähtöisesti, erityisesti kielen, kielen oppimisen, monilukutaidon kehittymisen ja kulttuurin näkökulmasta. Näistä kysymyksistä tarvitaan lisää tutkittua tietoa, johon oma meneillään oleva väitöstutkimukseni pyrkii osaltaan vastaamaan. Tarvitaan enemmän ammattieettisiä ja alakohtaisia ohjeistuksia, jotta voidaan johdonmukaisesti edistää viittomakielisten

verkkotekstien laatua ja saavutettavaa mediaa. Nämä kysymykset ovat tällä hetkellä erityisen ajankohtaisia, koska monet toimijat haluavat edistää verkkosivujensa ja palvelujensa saavutettavuutta.

Ulla Sivunen on Jyväskylän yliopiston väitöskirjatutkijatutkija Kasvatustieteiden tohtorihjelmassa. Hän on äidinkieleltään viittomakielinen kuuro ja toimii myös C.O. Malm -keskus ry:n hallituksessa. Artikkelin perustuu pääosin Sivusen soveltavan kielitieteen maisterintutkielmaan, vaikka aihepiiriltään liittyy myös hänen meneillään olevaan väitöstutkimukseensa.

Lähteet

Adam, R., Christopher A. Stone, Collins, S. D., Melanie Metzger, Metzger, M., Project Muse, Stone, C. A. (2014). Deaf Interpreters at Work: International Insights. Gallaudet University Press.

De Meulder, M. & Hualand, H. (2019). Sign language interpreting services – a quick fix for Inclusion? Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association. John Benjamin Publishing Company. doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1075/tis.18008.dem.

Kansallinen lukutaitostrategia 2030 (2021). Opetushallitus. Lukuliike.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kansallinen_lukutaitostrategia_2030.pdf
(https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kansallinen_lukutaitostrategia_2030.pdf)

Katsui, H., Koivisto, M., Tepora-Niemi, S., Meriläinen, N., Rautiainen, P., Rainò, P., . . . Hiilamo, H. (2021). Viitotut muistot: Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitettun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä. Valtioneuvoston kanslia.

Kress, G. (2010). Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. Routledge/Taylor & Francis Group.

Huhtanen, M., Puukko, M., Rainò, P., Sivunen, N. & Vivolin-Karén, R. (2016). Viittomakielen oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, julkaisut 3:2016. Saatavilla: https://karvi.fi/wp-content/uploads/2016/02/KARVI_0316.pdf (https://karvi.fi/wp-content/uploads/2016/02/KARVI_0316.pdf)

Nielsen, J. (1994). Usability engineering. Academic Press Inc.

Sivunen, U. (2021). Kuntien viittomakielisten ja suomalaiselle viittomakielelle tulkattujen multimodaalisten verkkotekstien käytettävyys. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/76679> (<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/76679>)

Snoddon, K. & Meulder, M. 2020. Introduction: Ideologies in sign language vitality and revitalization. *Language & Communication*. (154-163) 10.1016/j.langcom.2020.06.008

Suominen, R. (2019). Virkatekstin käytettävyys: pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1174-2>
(<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1174-2>)

Viittomakielten lautakunta (2021). Avoin kirje Opetushallitukselle viittomakielten oppimateriaalin puutteesta. https://kuurojenliitto.fi/wp-content/uploads/2021/04/avoinkirje_OPH_090421-1.pdf
(https://kuurojenliitto.fi/wp-content/uploads/2021/04/avoinkirje_OPH_090421-1.pdf)

Vivolin-Karén, R. (2010). "Pidättehän huolta, että se on ymmärrettävää viittomakieltä.": Lukijan näkökulma viittomakielisiin verkkoteksteihin. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto.

Artikkeliin viittaaminen

Sivunen, U. (2022). Saavutettavuutta kaikille? Viitottujen verkkotekstien laatu ja käytettävyys viittomakielten elinvoimaisuuden ja kielenoppimisen näkökulmasta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 13(6).
Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-marraskuu-2022/saavutettavuutta-kaikille-viitottujen-verkkotekstien-laatu-ja-kaytettavyys-viittomakielten-elinvoimaisuuden-ja-kielenoppimisen-nakokulmasta> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-marraskuu-2022/saavutettavuutta-kaikille-viitottujen-verkkotekstien-laatu-ja-kaytettavyys-viittomakielten-elinvoimaisuuden-ja-kielenoppimisen-nakokulmasta>)